

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С.Сковороди

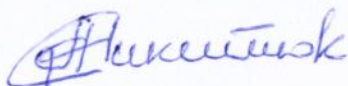
На правах рукопису

Микитюк Сергій Олександрович

**ОРІЄНТАЦІЯ У ЧАСОВИХ ОДИНИЦЯХ – ФАКТОР
УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ СПОРТИВНИХ ВПРАВ
ШКОЛЯРАМИ VI-XI КЛАСІВ**

Спеціальність 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук

Харків – 1997

00742986 (-)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, професор
Петренко Галина Георгіївна

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Скрипченко Олександр Васильович
кандидат психологічних наук, доцент
Савельєв Віталій Опанасович

Провідна установа - Полтавський державний педагогічний
інститут ім. В.Г.Короленка

Захист відбудеться «25» серпня 1997 р. о 13.00 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.02.26.02 у
Харківському державному педагогічному університеті ім.
Г.С.Сковороди за адресою: 310168, м.Харків, вул. Блюхера, 2,
зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Харківського державного педагогічного університету ім.
Г.С.Сковороди

Автореферат розіслано «20» травня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

кандидат
педагогічних наук,
доцент Л.А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

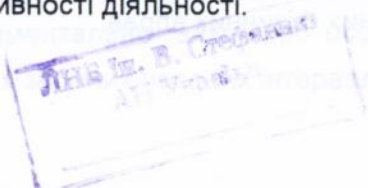
Актуальність дослідження. Підвищення рівня вимог, які ставляться до сучасних школярів на уроках фізичної культури, роблять досить актуальною проблему орієнтації у часових одиницях. Особливо ця проблема значуща при виконанні різних фізичних вправ на уроках фізичної культури.

Важливість досліджень, пов'язаних з орієнтацією у різних часових одиницях, викликана, насамперед, запитом спортивної практики. Висока адекватність сприймання і відтворення послідовності подразників є однією з умов продуктивності виконання фізичних вправ. Вивчення співвідношень, зв'язків між різними факторами під час сприймання часових одиниць позитивно впливає на продуктивність діяльності. Саме тому вивчення орієнтації учнів у часових відрізках становить практичну цінність, бо може допомогти в раціональній організації діяльності школярів на уроках фізичного виховання.

Виходячи з теоретичного положення школи О.М.Леонтьєва, О.В.Запорожця, Д.Г.Елькіна та ін., діяльність є суттєвою умовою розвитку сприймання. Саме в діяльності воно стає активним і цілеспрямованим процесом.

Діяльність складає систему дій, які послідовно розподілені в часі. Процес оволодіння різними діями за мінімальний відрізок часу сприяє отриманню необхідного результату.

Аналіз психологічних досліджень багатьох авторів (Д.Г.Елькін, В.Є.Бушурова, Т.М.Козіна, О.Г.Костюк, В.В.Мистюк, Є.М.Сурков, Б.О.Федоришин, Б.І.Цуканов та ін.) свідчить про те, що адекватність сприйняття і відтворення заданих часових одиниць є умовою продуктивності діяльності.

Певних результатів з питань дослідження впливу часу на продуктивність діяльності досягли Б.О.Федоришин, В.Е.Бушурова, В.В.Мистюк. Одержані дані дозволили авторам зазначити, що професіоналізм виконавця суттєво залежить від оволодіння часовою структурою при виконанні тієї чи іншої дії, що, в свою чергу, дозволяє виконавцю здійснювати контроль за їх виконанням, зменшити втомленість, ліквідувати аритмічність рухів. Природно, що ці параметри свідчать про ефективність виконуваної роботи.

Вивчаючи сприйняття ритму як одного з параметрів часу, Д.Г.Елькін і О.Г.Костюк та ін. встановили ряд істотних моментів процесу сприймання і відтворення ритму.

Вивченню особливостей сприймання часу в спортивній діяльності присвячено низку робіт. Так, Є.М.Сурков, вивчаючи формування образу гімнастичних вправ, встановив, що у їх формуванні суттєву роль відіграють уявлення про часові ознаки рухів.

Б.І.Цуканов, досліджуючи роль сприймання часу у спортивній діяльності, з'ясував, що в діяльності спортсменів фактор часу має велике значення, особливо його точне відображення. Спеціальні тренування сенсомоторних реакцій впливають на розвиток сприймання часу спортсменів, що, в свою чергу, в значній мірі сприяє підвищенню їх спортивної майстерності.

У дослідженнях, присвячених вивченню часового фактора у спортивній діяльності, розглядалися питання, що пов'язані з підвищенням майстерності спортсменів. Однак в них не загострювалась увага на з'ясування орієнтації учнів у часових інтервалах на уроках фізичної культури і їх вплив на ефективність різних фізичних вправ.

Тому в даному дослідженні ми прагнули вивчити вплив адекватної орієнтації у часових одиницях в учнів VI - XI класів та визначити роль цієї орієнтації у продуктивності діяльності на уроках фізичної культури.

Об'єктом дослідження обрана орієнтація учнів VI - XI класів у різних одиницях часу.

Предметом дослідження є оцінка школярами тривалості часових одиниць з різною довжиною інтервалів.

Мета дослідження полягала в тому, щоб на основі експериментального вивчення особливостей відтворення різних заданих одиниць часу учнями виявити вплив адекватного відтворення на продуктивність спортивних вправ на уроках фізичної культури.

У дослідженні ми виходили з припущення, що:

- а) існує зв'язок між оцінкою часового інтервалу і результативністю вправ на уроках фізичної культури;
- б) ефективність навчальної діяльності на уроках фізичної культури визначається відтворенням, відмірюванням і продукуванням часових інтервалів учнями під час виконання завдань;
- в) завдяки вправам, що спрямовані на розвиток рухових реакцій, підвищується точність орієнтації в заданих одиницях часу.

На основі висловленої вище гіпотези і мети нами були розроблені конкретні завдання дослідження:

1. Виділити історичні і психолого-педагогічні аспекти процесу сприймання, зокрема сприймання часу.
2. Розробити прилад, який дозволить точно фіксувати відтворення заданих одиниць часу випробуваними.
3. Провести експериментальне вивчення особливостей орієнтації школярів у різних заданих часових інтервалах.

4. Визначити вплив відтворення, відмірювання і продукування на формування точного уявлення заданих часових інтервалів.

5. Розробити психолого-педагогічні рекомендації для вчителів фізичної культури і студентів з питань формування оцінки часових інтервалів у школярів.

Методологічною і теоретичною основою роботи стали принципіві положення психологічної науки про діалектичний взаємозв'язок свідомості і діяльності, розвитку особистості і діяльності (О.М.Леонтьєв, С.П.Бочарова, В.В.Давидов, О.К.Ду-савицький, С.Л.Рубінштейн, Д.Г.Елькін); положення про взаємозв'язок навчання і розвитку (Л.С.Виготський, В.В.Давидов, О.Ф.Іванова, Г.С.Костюк, О.В.Скрипченко та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розкрито особливості відтворення, відмірювання і продукування часових інтервалів учнями на уроках фізичної культури; виявлено психолого-педагогічні прийоми, що сприяють поліпшенню сприйняття і відтворення заданих часових одиниць; встановлено, що ефективність спортивної діяльності школярів залежить від ступеня сформованості в них орієнтації в часових інтервалах.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні і розширенні психологічних знань з проблеми сприймання часу, зокрема сприймання часових одиниць учнями; в теоретичному та експериментальному обґрунтуванні впливу відтворення, відмірювання і продукування на розвиток уявлень у школярів про сприймання запропонованих одиниць часу.

Практичне значення дисертаційного дослідження в тому, що експериментально підтверджена ефективність розвитку в учнів особливостей відтворення, відмірювання і продукування

часових інтервалів на уроках шляхом формування прийомів, які сприяють кращій орієнтації.

Розроблені методичні рекомендації щодо формування в учнів орієнтації в часових одиницях під час виконання спортивних вправ для вчителів фізичної культури і студентів факультетів фізичної культури. Вони можуть бути корисними для розробки і вдосконалення програм загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл і класів.

Результати дослідження можуть бути використані в навчальних курсах для майбутніх учителів і в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження проведене в рамках психолого-педагогічного експерименту, який включає констатуючу, формуючу і контролюючу частини. Експериментальна програма збору і аналізу експериментальних даних складалась із комплексу методів і методичних прийомів: спостереження за учнями в процесі навчальної діяльності (на уроках фізичної культури), в ході виконання ними експериментальних завдань з допомогою реєструючого приладу; бесіди з учителями, тренерами-викладачами, батьками, школярами; якісний і кількісний аналіз із використанням математичної обробки.

Обґрунтованість і надійність одержаних результатів забезпечена всебічним теоретичним аналізом проблеми, відповідністю застосованих методів меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу одержаних даних, достатньою репрезентативною вибірковістю іспитованих.

Основні положення, що виносяться на захист:

1. Суттєве значення на результативність спортивних вправ має фактор часу. Спеціальне тренування сенсомоторної реакції в учнів впливає на розвиток орієнтації в часових відрізках.

2. Корекція часових інтервалів забезпечує адекватність відтворення тривалості запропонованих одиниць.

3. У процесі систематичних вправ точність і продуктивність відмірювання запропонованих відрізків часу підвищується.

Апробація і впровадження результатів дослідження в практику.

Результати дослідження пройшли апробацію в середніх школах №№ 126, 132 м. Харкова.

Хід дослідження, його основні теоретичні положення доповідались і обговорювались на засіданнях сектора психології Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди в 1994 -1997 рр.

Основні ідеї та попередні результати експериментального дослідження доповідалися на конференціях: «Актуальні проблеми сучасної психології» (Харків, 1993 р.), «Шляхи підвищення навчально-виховного процесу в школі та педагогічному вузі» (Харків, 1994 р.), «Психолого-педагогічна підготовка вчителя у педагогічних вузах» (Харків, 1994р.), «Актуальні проблеми сучасної психології» (Харків, 1995 р.), «Актуальні проблеми психології навчання» (Харків, 1995 р.), «Засоби навчально-виховної роботи» (Харків, 1996 р.), «Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця» (Харків, 1996 р.), «Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні» (Київ - Луцьк, 1996.), «II психологічному з'їзді» (Київ, 1997 р.).

Матеріали дослідження включені в методичні рекомендації: «Сприймання часу і його значення при виконанні спортивних вправ» для вчителів фізичної культури та студентів факультетів фізичної культури.

Публікації. Зміст та результати дослідження дістали відображення в 11 публікаціях.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох глав, висновків, списку літератури та додатка.

Основний зміст роботи

У вступі подана загальна характеристика дослідження, обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, розкривається актуальність проблеми, визначаються об'єкт, предмет, завдання дослідження, гіпотеза, підкреслюється наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження, формулюються положення, що виносяться на захист.

У першій главі – «Теоретичні основи формування сприймання часу в учнів на уроках фізичної культури» – викладено теоретичні передумови дослідження. Аналізуються основні напрями проблеми сприймання у зарубіжній та вітчизняній літературі. Проведено огляд досліджень, присвячених вивченню провідних факторів, що впливають на процес формування часу в діяльності; підходів та тенденцій на розвиток сучасних уявлень про орієнтацію школярів у різних часових одиницях.

Проблема формування сприймання знаходиться в основі досліджень багатьох науковців.

Починаючи з 30-х років і протягом багатьох десятиліть, відомі вчені (О.В.Запорожець, Л.І.Котлярова, В.В.Містюк, О.Є.Хоменко та ін.) під керівництвом О.М.Леонтьєва досліджу-

вали проблему сприймання з позиції теорії діяльнісного підходу. Дослідники встановили, що основною умовою розвитку сприймання є діяльність.

О.В.Запорожець, вивчаючи проблему розвитку сприймання у дитини, з'ясував, що її походження пов'язане з практичними діями.

С.Л.Рубінштейн вважав, що сприймання не лише пов'язане з діяльністю і діями, а воно саме виступає як пізнавальна діяльність.

У багатьох видах діяльності від людини вимагається точне й послідовне виконання різних дій у певні відрізки часу. Тому проблема сприймання часу також привертала та привертає увагу багатьох дослідників. Це природно, тому що сприймання часу відображає об'єктивну дійсність, дозволяє людині орієнтуватися в навколишньому середовищі.

Слід наголосити, що початок наукового обґрунтування сприймання часу представлено у працях видатних вчених – І.М.Сєченова і І.П.Павлова.

Роботи сучасних фізіологів свідчать про те, що сприймання часу розвивається на чуттєвій основі і зумовлене ритмічним характером життя людини (дихання, пульс, деякі хімічні реакції людини тощо).

Проведений аналіз робіт (В.Є.Бушурова, С.Г.Геллерштейн, В.П.Лисенкова, В.В.Містюк, Б.О.Федоришин, Д.Г.Елькін та ін.) дає змогу стверджувати, що багатьох дослідників цікавила проблема сприймання часу і діяльності. Так, В.Є.Бушурова встановила, що диференціація часових інтервалів сприяє успішному протіканню різних видів діяльності. При цьому автор розглядав її як одну з передумов продуктивності діяльності.

Одночасно С.Г.Геллерштейн підкреслював, що чуття часу, з одного боку, залежить від тренування, а з другого, – сприяє продуктивності праці, зокрема в різних професіях.

У працях Є.М.Бойченко, В.П.Лисенкової доводиться залежність діяльності від умінь суб'єкта розподіляти свої дії в часі, і саме такий спосіб орієнтації виступає найбільш суттєвим компонентом працездатності особистості.

До цієї групи досліджень можна віднести і роботи Б.О.Федоришина, в яких встановлено, що рівень майстерності особистості безпосередньо залежить від часової структури операції.

Згідно з думкою Д.Г.Елькіна, різні види діяльності впливають на суб'єктивну оцінку особистості. Одночасно наголошує автор і на тому, що стійкість уваги виступає як передумова адекватної оцінки часу, тобто стійкість уваги можна розглядати як одну з умов відтворення адекватних часових одиниць у діяльності.

Вчені вказували на те, що орієнтація у часі має велике значення для всіх видів діяльності. Перш за все, на наш погляд, це стосується спортивної діяльності, бо її результативність залежить від частки секунди. Боротьба за секунди - характерна риса спортивної діяльності.

У психолого-педагогічній літературі в ряді досліджень, які безпосередньо присвячені розкриттю впливу сприймання часу на результативність спортивної діяльності, С.Г.Геллерштейн, Е.Герон, І.А.Мостовий, А.Ц.Пуні, Є.М.Сурков, Б.І.Цуканов вважають, що в опануванні фізичних вправ велике значення мають такі складові часових відношень, як темп і ритм. Особливу роль при виконанні спортивних вправ набуває ритм. Саме ним відзначаються часові співвідношення у зміні рухів.

У дослідженнях А.Ц.Пуні проблема сприймання часу у спортивній діяльності розкривається через формування «чуття часу». Цієї думки дотримуються О.О.Черникова і А.Г.Рафалович.

У плані організації вивчення факторів, які впливають на результативність спортивної діяльності, є ряд дослідників, які стверджують, що спортивна майстерність залежить від техніки спортсмена, але дуже часто можна спостерігати, що спортсмен володіє хорошою технікою, а результати низькі, бо він погано орієнтується в часових параметрах. Саме в працях В.І.Цуканова і доведено, що ефективність спортивної діяльності залежить від того, наскільки точно відображає спортсмен часові відрізки. Тому автор наголошує, що велике значення мають спеціальні вправи сенсомоторної реакції, які в умовах зворотнього зв'язку підвищують точність сприймання часу у суб'єкта. Аналіз вищевказаних досліджень показав, що результативність спортивної діяльності залежить від того, як спортсмен орієнтується у часових одиницях. Разом з тим ці дослідження здебільшого були проведені з дорослими, а питання, пов'язані з підвищенням ефективності навчання на уроках фізичної культури, удосконалення його змісту та методів, вимагають нових пошуків і підходів.

У другій главі – «Організація і методика дослідження» – розкрито організація дослідження, описані методи і процедура проведення.

Експериментальна програма збору і аналізу емпіричних даних складалась із комплексу методів і методичних прийомів: включене спостереження за учнями в ході виконання ними експериментальних завдань; бесіди з учителями, психологом

школи й учнями, лабораторний і психолого-педагогічний експерименти, якісний і кількісний аналіз одержаних результатів.

У лабораторному експерименті використовувався прилад, який нами був розроблений. Цей прилад дозволив виявити рівень сформованості в учнів орієнтації у часових відрізках. Установка складалась з трьох частин: екран, пульт експериментатора, на якому розміщено 5 клавiш, призначених для виконання різних функцій (включення установки; подача різних часових відрізків – 30-45 секунд, 1 хвилина; безперервна демонстрація зображення на екрані до моменту вилучення іспитованим), пульт – іспитованого, на якому розміщена 1 клавiша, за допомогою якої учень припиняв демонстрацію зображення на екрані.

Експериментальне дослідження проведено на базі середніх шкіл м. Харкова № 126, 132. У ньому брали участь учні VI-XI класів у кількості 201 чоловік.

Запропоновані завдання відповідали досвіду школярів і дозволяли виявити рівень сформованості орієнтації у часових інтервалах в учнів у ході навчання за традиційною шкільною програмою. Під час підбору часових інтервалів і експериментальних завдань ми керувались наступними принципами: часові відрізки взяті відповідно до спортивних нормативів, які використовуються при виконанні спортивних вправ на уроках; кожне завдання включало досить точну інструкцію.

Проведено три серії дослідів. Кожна серія включала два завдання, мета яких полягала:

1. Виявити в учнів VI-XI класів орієнтацію в часових одиницях шляхом відтворення.
2. З'ясувати, чи можуть школярі орієнтуватися на часові одиниці при їх відмірюванні.

3. Визначити здібності учнів при виконанні завдань на продукування за різних запропонованих одиниць часу.

При оцінюванні діяльності іспитованих нами була розроблена система якісно-кількісних критеріїв, яка покладена в основу розроблених оціночних рівнів сформованості самостійної орієнтації в заданих відрізках часу від оптимально реалізованого потенціалу школяра (високий рівень) до яскраво вираженого рівня несформованості у різних часових інтервалах (низький рівень).

Високий рівень. Віднесені результати іспитованих з помилкою від 0 секунди до ± 2 секунди; при виконанні завдання спостерігалась стійка увага; самостійне сприймання і виконання завдання і позитивне відношення до експериментального завдання.

Середній рівень. У школярів простежувалась помилка від ± 3 секунди до ± 4 секунди; періодичне відволікання уваги протягом виконання завдання; часткове виконання експериментального завдання (звертання до експериментатора за допомогою); спостерігалось бажання брати участь у дослідженні.

Низький рівень характеризувався тим, що при виконанні завдань у дітей спостерігалась помилка від ± 5 секунд до $\pm \infty$; увага в іспитованих була переважно нестійка; негативне ставлення до прийняття і виконання завдань, в окремих учнів спостерігалась відмова від участі у виконанні експериментальних завдань.

Аналіз одержаних результатів дозволив зробити певні висновки. Діти VI - XI класів слабо орієнтуються у запропонованих часових одиницях тривалості. Виконання завдань на відтворення, відмірювання і продукування часових одиниць викликало у школярів значні труднощі. Ми припускаємо, що це наслідок то-

го, що на уроках фізичної культури орієнтація школярів у тривалості часових відрізків відбувається стихійно.

У третій главі – «Експериментальна робота по формуванню орієнтації учнів VI - XI класів у тривалості часових відрізків при виконанні фізичних вправ» – досліджується процес відтворення, відмірювання і продукування різних часових одиниць; викладені три серії завдань, спрямованих на виявлення рівня сформованості цих процесів; подана програма та описуються етапи дослідно-експериментального навчання, на основі якого відбувається процес формування орієнтації у тривалості часових відрізків, на основі якого накреслені практичні рекомендації для вчителів фізичної культури.

Діагностичні завдання враховували програмові вимоги і досвід учасників експерименту.

Під час діагностики рівнів сформованості здатності дітей до орієнтації у часових відрізках всі вони виконували три серії експериментальних завдань. У кожній серії учень виконував два завдання. Перші - були аналогічні і всі носили вербальний характер, а другі відповідали меті дослідження - вивчити рівні сформованості відтворення, відмірювання і продукування.

При виконанні завдань першої серії шляхом відтворення учні повинні були продемонструвати свою здатність у самостійній орієнтації в запропонованих одиницях часу.

Під відтворенням тривалості часового відрізка ми розуміємо актуалізацію запропонованої одиниці часу на основі суб'єктивного досвіду особистості.

Під час організації і проведення дослідження, оцінюючи ступінь сформованості у школярів орієнтації в різних часових відрізках при традиційному навчанні, нами враховувались такі показники, як: помилка учня, самостійність виконання завдання,

стійкість уваги, активно-позитивне ставлення до виконання експериментального завдання.

Аналіз одержаних результатів дозволив зробити деякі висновки:

- встановлено, що вербальна оцінка тривалості в учнів значно нижча, ніж при відтворенні одних і тих же запропонованих відрізків часу;

- у всіх іспитованих, незалежно від віку, спостерігалась тенденція до перебільшування тієї чи іншої тривалості, ніж навіски;

- у значної частини учнів (більше 63%) простежувалося певне утруднення при виконанні завдання на відтворення 30 секунд;

- більш точне відтворення спостерігалось у школярів при тривалості відрізка – 1 хвилина;

- при орієнтації в запропонованих одиницях часу школярі користувалися лише одним засобом – рахуванням;

- виявлено взаємозв'язок між стійкістю уваги і продуктивністю процесу відтворення запропонованих одиниць часу;

- у багатьох дітей (більше 55 %), які були віднесені нами до третього рівня виконання експериментального завдання, при його виконанні спостерігалась велика тривога, що негативно впливала на їх результати;

- існує залежність між орієнтацією у тривалості часових відрізків і ставленням школярів до виконання відтворення.

Ми припускаємо, що це є наслідком того, що орієнтація у часових одиницях на уроках фізичної культури при виконанні фізичних вправ відбувається стихійно.

Друга серія спрямована на виконання завдання на відмірювання запропонованих одиниць часу. Відмірювання ми розгля-

даємо як практичне відображення тривалості часових інтервалів, яке основане на самостійному уявленні часових одиниць.

Загальна картина кількісних показників цієї серії свідчить, що тенденція до переоцінки довжини часових відрізків, тривалістю 30 секунд, залишається стабільною.

Вербальна оцінка різних одиниць часу для всіх школярів викликала певне утруднення.

Тенденція до перебільшування залишилась, особливо при запропонованих одиницях, тривалістю 30 і 40 секунд.

У підлітків при відмірюванні часових одиниць яскраво простежується схильність до зменшування запропонованих одиниць часу.

Виявлено лише один засіб орієнтації у сприйманні часу у школярів – простий мимовільний рахунок порядкових одиниць.

Встановлено взаємозв'язок між стійкістю уваги і процесом відмірювання.

У школярів змінилось ставлення до самого завдання. У багатьох проявився інтерес як до його виконання, так і до самих результатів.

Отже, у школярів шостих – одинадцятих класів результати відмірювання свідчать, що діапазон орієнтації у запропонованих одиницях не поширився. Самостійність орієнтації у часових інтервалах викликала в них труднощі.

Під час виконання третьої серії експериментального завдання визначився рівень сформованості продукування. Відомо, що Д.Г.Ельконін стверджував, що сприймання часу в умовах діяльності стає точнішим, якщо суб'єкт ураховує свій досвід. С.Г.Геллерштейн на підставі проведеного дослідження дійшов висновку, що здібність до правильного оцінювання невеликих

інтервалів розвивається у людини швидше, якщо вона орієнтується на свій досвід.

Діти, виконуючи завдання на продукування, повинні були орієнтуватися на помилку, яку вони робили при виконанні попередньої оцінки запропонованих одиниць часу.

Під продукуванням розуміється здібність суб'єкта самостійно виконувати практичне відмірювання запропонованої одиниці з наступною орієнтацією на помилку. У зв'язку з тим, що процес продукування опосередкований минулим досвідом, при виконанні завдань ми вказували учню на його помилку і пропонували йому її враховувати при виконанні чергового завдання.

На підставі проведеного аналізу третьої серії, оцінюючи рівні сформованості процесу продукування у школярів, ми враховували такі критерії:

- самостійність виконання завдання;
- величина помилки для кожного рівня певна (високий – від 0 до ± 2 секунди; середній - від ± 3 до ± 4 секунд; низький - від ± 5 секунд до $\pm \infty$),
- повторення і пояснення інструкції;
- рівень стійкості уваги;
- відношення до експериментального завдання.

Таким чином, одержані результати свідчать, що:

- при виконанні завдання на продукування у школярів спостерігається тенденція як до перебільшення, так і навпаки при оцінюванні запропонованих одиниць часу;
- при продукуванні діти використовували той же засіб орієнтації («рахунок у думці»), що й у попередніх серіях;
- в цілому продукування у школярів викликало певні труднощі.

Порівнюючи одержані дані трьох серій, слід зазначити, що:

1. Вербальна оцінка у всіх учнів при виконанні всіх завдань, незалежно від їх віку, викликала певні труднощі.

2. У значної частини школярів, що складала до 70%, характерною особливістю відтворення, відмірювання і продукування стало те, що інтервал тривалості 30 секунд дуже часто мав помилковий характер.

3. Встановлено, що відрізки тривалості 45 секунд і 1 хвилина в учнів викликали значно менші труднощі при оцінюванні.

4. Діти при орієнтації у сприйманні часу використовували лише один засіб – рахували.

5. Велика неорганізованість шестикласників і семикласників призвела до того, що вони під час виконання завдань часто відволікались і неспроможні були зосередитись на його виконанні.

6. У старшокласників простежувалась більша стійкість уваги як при прийнятті, так і при виконанні завдань, і взагалі в них було позитивне ставлення, що сприяло більш точному відтворенню, відмірюванню і продукуванню.

Таким чином, результати констатуючого експерименту показали, що в існуючій практиці в школі на уроках фізичної культури формуванню орієнтації у запропонованих одиницях часу не приділяється належної уваги. Такий стан потребує пошуку та обґрунтування ефективних шляхів і умов організації навчально-виховного процесу у школі з метою цілеспрямованого формування орієнтації у сприйманні часу.

Після проведення констатуючого експерименту ми прийшли до експериментального навчання, спрямованого на формування орієнтації у сприйманні часових одиниць при виконанні фізичних вправ. При організації і проведенні експерименталь-

ної роботи ми виходили з припущення, що виконання спортивних вправ передбачає спеціальну організацію. При цьому нами використовувались результати наукових досліджень видатних психологів з питань організації навчальної діяльності школярів (Л.С.Виготського, П.Я.Гальперіна, В.В.Давидова та ін.)

Виходячи з цього, ми і поставили за мету зробити поетапну систему завдань, яка б була спрямована на формування орієнтації в різних відрізках тривалості, необхідних для ефективного виконання фізичних вправ.

Відповідно до мети дослідження були виділені експериментальні класи і розроблена експериментальна методика поетапного навчання, яка передбачала успішність виконання фізичних вправ.

Робота за експериментальною методикою органічно входила у навчальний процес: всі етапи навчання безпосередньо йшли один за одним, що забезпечувало їх наступність і сприяло поглибленій роботі учнів на кожному наступному етапі. Характер діяльності учнів при виконанні спортивних вправ ускладнювався як за рахунок завдань, так і доцільних форм організації.

Поетапне навчання було готовою діяльністю, мета якої полягала у формуванні умінь самостійно орієнтуватися у часових відрізках при виконанні фізичних вправ. Пропонувались такі етапи виконання завдань:

1. Багаторазове виконання вправ з орієнтацією на певну одиницю часу.
2. Виконання вправ за певний відрізок часу.
3. Удосконалення рівня орієнтації у часових одиницях при виконанні фізичних вправ.

4. Виконання вправ на різні запропоновані одиниці часу. (Учень при виконанні завдання повинен самостійно диференціювати різні відрізки часу).

5. Аналіз ходу виконання вправи, його уточнення та доповнення. (Школяр повинен був проаналізувати хід виконання завдання, виділити його тривалість, в разі необхідності – спробувати визначити помилку).

При аналізі враховувалися такі показники: самостійність, тривалість, припущена помилка.

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що поетапне навчання орієнтації у сприйманні часових відрізків позитивно впливає на виконання фізичних вправ. Мають прояви якісні зміни при орієнтації у тривалості 30 і 45 секунд під час виконання різних фізичних вправ, а також кількісне збільшення точної орієнтації в одиницях часу.

Виявлено вплив того чи іншого виду допомоги при виконанні експериментального завдання, особливої успішності вона набула на першому і другому етапі.

Виділено рівні сформованості орієнтації у часових відрізках при виконанні фізичних вправ, кожен з яких має свою психологічну характеристику.

Порівняння даних, одержаних у формуючому експерименті, з показниками контрольної групи дозволяє зробити висновок про ефективність даного навчання не лише для розвитку виконання фізичних вправ, але й для розвитку уваги.

Необхідно зазначити також, що в багатьох учнів змінилось ставлення до уроків фізичної культури, а вчителі-предметники відзначили, що у школярів після експериментального навчання, спрямованого на формування орієнтації в одиницях часу,

відбулися зміни уваги – підвищилась стійкість. Зміни в рівнях сформованості орієнтації у учнів представлені в таблиці.

Таблиця

Порівняльна рівнева характеристика сформованості орієнтації у тривалості часових відрізків у школярів шостих-одинадцятих класів при виконанні контрольних завдань

Рівні часової орієнтації	Клас	Кількість учнів	
		КГ	ЕГ
Високий	VI	9,4	46,7
	VII	8,6	39,4
	VIII	–	41,7
	IX	22,3	54,5
	X	29,3	58,3
	XI	35,1	84,8
Середній	VI	31,2	36,7
	VII	40,0	48,5
	VIII	30,0	52,8
	IX	33,3	24,3
	X	25,8	33,3
	XI	37,8	9,1
Низький	VI	59,4	16,6
	VII	51,4	12,1
	VIII	21,0	5,5
	IX	44,4	21,2
	X	45,2	8,3
	XI	27,1	6,1

Умовні позначення: К - контрольна група

Е - експериментальна група

Результати спеціального навчання в усіх групах виявились статично значущими.

В цілому можна стверджувати, що суттєвих змін у рівні сформованості орієнтації у тривалості часових відрізків у школярів експериментальних груп вдалося досягти завдяки організації поетапного навчання. Це дало нам змогу сформулювати **практичні рекомендації**, суть яких можна звести до таких тез:

1. Перцептивна діяльність учнів, основана на пошуку засобів орієнтації у запропонованих одиницях часу, повинна за-

стосовуватися на уроках фізичної культури, починаючи з молодшого підліткового віку.

2. Формування у школярів орієнтації в часових інтервалах повинно проходити поетапно з поступовим удосконаленням дій при виконанні фізичних вправ.

3. Сприймання і відтворення тривалості часових відрізків вдосконалюється в процесі виконання вправ.

4. При організації поетапного навчання використовувати різні види допомоги, особливо: детальну інструкцію, демонстрацію вправи, орієнтацію однолітка тощо.

5. Під час формування одиниць тривалості оцінювати процес та виконання вправ видається недоречним у кожному конкретному випадку. Доцільніше абстрактні бали замінити глибоким, змістовним оцінюванням, практикуючи самооцінювання і самоконтроль.

6. У ході навчання слід урахувувати рівень сформованості орієнтації учнів у часових одиницях, що допоможе підбирати індивідуальні завдання.

У **висновках** підводяться підсумки дослідження та формулюються основні результати роботи.

Аналіз результатів дослідження підтвердив гіпотезу про те, що існує зв'язок між орієнтацією учня в часових інтервалах і результативністю виконання фізичних вправ.

Встановлено, що в традиційному навчанні у віковому аспекті простежуються деякі зниження кількості учнів, які при виконанні фізичних вправ не зорієнтовані на певні часові інтервали, що, в свою чергу, негативно впливає на учбову діяльність школярів на уроках фізичної культури. Тим часом такий розрив між орієнтацією у часових одиницях і ефективністю виконання спортивних вправ відсутній у експериментальних класах. Учас-

ники експериментального навчання, в яких сформована орієнтація на різні часові відрізки тривалості, не лише краще виконують спортивні вправи, вони при їх виконанні проявляють впевненість у своїх силах, мають стійкий інтерес і позитивне ставлення до навчальної діяльності.

Успішному формуванню в часових одиницях сприяла організація поетапного навчання на уроках, ефективність якого забезпечувалася різними видами педагогічної допомоги.

Розвиток сприймання часу в учнів пов'язаний з процесом відтворення, відмірювання і продукування різних відрізків тривалості, які використовуються як складові в системі навчальних завдань.

Основні положення дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Вивчення позитивного відношення юних спортсменів до діяльності //Актуальні проблеми сучасної психології.- Харків. ХДУ. 1993. -С. 235-237 (Рос. мовою).

2. Вплив мотиву успіху на ефективність навчально-тренувального процесу юних плавців //Шляхи підвищення навчально-виховного процесу в школі та педагогічному вузі. - Харків. ХДПУ. 1994. -С.126-128.

3. До питання про сприймання часу при підготовці фахівця //Психолого-педагогічна підготовка вчителя у педагогічних вузах. Харків. ХДПУ. 1994. -С.153-154.

4. До питання про теоретичні засади сприймання часу // Актуальні проблеми психології навчання.- Харків. ХДПУ. 1995. - С. 49-55.

5. Деякі індивідуальні особливості сприймання часу підлітками //Актуальні проблеми сучасної психології. Вікова та педа-

гогічна психологія. - Харків. ХДПУ, ХВС України. 1995. -С.84 (Рос. мовою).

6. Сприймання часу і його значення при виконанні спортивних вправ //Методичні рекомендації вчителям фізичної культури і студентам факультетів фізичної культури. - Харків. ХДПУ. 1995 -22 с. (Рос. мовою).

7. Сприймання часу – один із факторів навчання// Засоби навчально-виховної роботи. - Харків. ХДПУ. 1996.- С.57-59.

8. Сприймання часу – одна з умов підготовки спеціаліста //Психолого-педагогічні аспекти професійної діяльності майбутнього фахівця. -Харків. 1996. ХДПУ, ХПБ. - С.74-77.

9. Психологічна сумісність у спортивних командах //Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури /За ред. В.І.Завачького, Ю.М.Шкретія. -К. -Луцьк: Вид-во «Вежа» 1996. -С.318-322 (У співавторстві з Оліфіром В.О.; (0,5 автор. сторінок).

10. Орієнтація у часі - один із факторів наукової діяльності //Науковий вісник. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Харків. 1997. -Вип. 2. - С.97-100

11. Точна орієнтація у часі – один із факторів самоконтролю //Науковий вісник. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. - Харків. 1997. - Вип. 2. - С.106-109.

Annotation

Mikituk Sergey Alexandrovich «Orientation in temporal lengths is a factor of a successful doing of sport exercises in 6-11 (th) grades».

Dissertation to obtain the candidates scientific degree on 19.00.07 speciality – pedagogical and age psychology. Kharkov Skovoroda State Pedagogical University, Kharkov, 1997, manuscript.

This dissertation is devoted to the questions of pupils' orientation in the certain temporal lengths of continuance at doing sport exercises. Perception of time is regarded as the most important factor for the efficiency of sport exercises on the levels of physical culture. Working out practical recommendations for the effective use of the temporal orientation at doing physical exercises, by experiment it was proved the succession in forming pupils' capabilities of orientation in the certain temporal lengths.

Аннотация

Микитюк Сергей Александрович «Ориентация во временных отрезках – фактор успешного выполнения спортивных упражнений учащимися VI - XI классов».

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С.Сковороди, Харьков, 1997 г., рукопись.

Диссертация посвящена исследованию проблемы ориентации учащихся в заданных отрезках длительности при выполнении спортивных упражнений. Восприятие времени рассматривается как важнейший фактор, обуславливающий эффективность спортивных упражнений на уроках физической культуры. Экспериментально исследована поэтапность в формировании способности у учащихся в ориентации заданных временных отрезков, а также разработаны практические рекомендации по эффективному использованию временной ориентации при выполнении физических упражнений.

Ключові слова: сприймання, перцептивна дія, сприймання часу, відтворення, відмірювання, продукування.

Здано до набору 14.05.97 р. Підписано до друку 15.05.97 р.

Формат 84*108/16

Гарнітура Arial Cyr

Умов. друк. аркушів – 1.0

Тираж – 100 прим.

Регіональний Центр Нових Інформаційних Технологій

310168, м.Харків, вул.Блюхера, 2, ауд. 218-Б, тел/факс (0572) 67-66-04

U32689

AB 38.133